

Voorwoord

Tot in de jaren negentig van de vorige eeuw heerste in brede kring de overtuiging dat zich in Nederland een onomkeerbaar proces van secularisering aan het voltrekken was. De kerken liepen leeg en over de paus werd voornamelijk meewarig of spottend gesproken. Verschijnselen die door de geloofsleer van de diverse kerken altijd waren afgewezen, zoals abortus, euthanasie, ongehuwd samenwonen en homoseksualiteit, konden inmiddels op een brede acceptatie rekenen, wat ook in wettelijke regelingen tot uiting kwam. Nauw verbonden met deze visie op secularisering was een vooruitgangsgeloof, waarin een hoofdrol was weggelegd voor onafhankelijke, vrije, rationele individuen en zelfbewuste consumenten in een moderne, technologisch hoogontwikkelde samenleving. Religie had een plek gekregen in de privésfeer, als bron van persoonlijke zingeving, maar verder werd het geloof toch vooral geassocieerd met bedilzucht, benauwenis en tijden die – gelukkig – voorbij waren. Dat de islam zich aan het ontwikkelen was tot de tweede religie van het land werd natuurlijk wel opgemerkt. Maar de betekenis en de consequenties van deze ontwikkeling werden pas veel later onderkend, in het bijzonder na de aanslagen van 11 september 2001. Ook de bonte mix van migrantenkerken die in de jaren negentig in de grote steden ontstond, past niet in het hierboven geschetste beeld van secularisering.

Terugkijkend is het aannemelijker dat West-Europa – Nederland voorop – mondiaal gezien een uitzonderingspositie inneemt als het gaat om het grote aandeel van gesecculariseerden. Tegelijkertijd is ook Nederland niet ongevoelig voor religieuze golfbewegingen, zo valt op te maken uit het openingsartikel van dit themanummer van *Justitiële verkenningen*, geschreven door Buwalda. Er zou nu sprake zijn van een opleving van religie, ondermeer blijkend uit een stortvloed van publicaties over godsdienst en spiritualiteit. Een groeiend aantal mensen ziet zichzelf als ‘religieus’, wat overigens niet synoniem is met ‘kerkelijk’. De gevestigde kerken profiteren zelfs helemaal niet van die opleving. Als de tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen toenemen, zou dat echter in de toekomst kunnen veranderen.

In dit themanummer staat de invloed van religie op het publieke domein centraal. Te denken valt aan de verhoudingen tussen bevol-

kingsgroepen en aan de frequente botsingen tussen grondrechten, zoals de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van meningsuiting of de vrijheid van godsdienst en het discriminatieverbod. Tal van 'vergeten' discussies zijn weer actueel geworden, vooral als gevolg van de vestiging van ruim een miljoen moslims in Nederland. Om die reden wordt hier meer aandacht besteed aan de islam dan aan andere religies.

De scheiding tussen kerk en staat is zo'n voorbeeld van een kwestie die opnieuw onderwerp van debat is geworden. Niet zozeer het beginsel op zich, maar wel hoe dit wordt geïnterpreteerd en hoe het vorm krijgt in de verhouding tussen religieuze en culturele minderheidsgroepen en de overheid. Maussen beschrijft in zijn artikel de specifieke Nederlandse invulling van de scheiding tussen kerk en staat (princiepelijk pluralisme) en vergelijkt deze met de Franse benadering (*laïcité*). Hij analyseert hoe gemeenten omgaan met moslims, met moskeebesturen en lokale organisaties van moslims. Enerzijds is een slagvaardig beleid nodig in antwoord op dringende problemen zoals discriminatie, radicalisering, uitsluiting en groeiende sociale tegenstellingen. Anderzijds dienen (grond)wettelijke beginselen zoals gelijke behandeling, vrijheid van godsdienst en de scheiding van kerk en staat overeind te worden gehouden. Deze spanning is op tal van beleidsterreinen terug te vinden, zoals ruimtelijke ordening, onderwijs, sociale cohesie enzovoort. Maussen beschrijft vier beleidsmodellen voor het omgaan met culturele en etnische diversiteit aan de hand van de resultaten van een empirisch onderzoek naar het beleid van Nederlandse gemeenten in de afgelopen tien jaar. Meest voorkomend is een combinatie van het pluralistische en dialogische model, als een manier om het proces van integratie van de islamitische bevolking in Nederland te faciliteren.

Zorgen over gebrekkige integratie van moslims, over segregatie en radicalisering hebben er de afgelopen jaren toe geleid dat sommigen, zoals voormalig VVD-kamerlid Hirsi Ali, vraagtekens zetten bij de vrijheid van onderwijs in de Nederlandse situatie. Vermeulen gaat in op de bezwaren tegen islamitische scholen die in deze discussie naar voren zijn gekomen. Hij gaat na of de argumenten die doorgaans pleiten voor bijzonder onderwijs, ook op de concrete situatie van de moslims in Nederland van toepassing zijn. Het aantal door de overheid gefinancierde islamitische scholen neemt toe, maar minder dan zou kunnen worden verwacht op grond van

de omvang van de islamitische bevolkingsgroep. Vermeulen noemt als mogelijke verklaring de strenge eisen die worden gesteld aan de oprichting van nieuwe scholen. Hij nuanceert de kritiek op het islamitisch onderwijs en spreekt de verwachting uit dat de gesignaleerde problemen en bezwaren in de loop der tijd zouden kunnen wegebben mits een islamitische elite ontstaat die bereid en in staat is bij het onderwijs betrokken te raken.

De verhoudingen tussen moslims en andere bevolkingsgroepen in Nederland staan centraal in het artikel van Van Stokkom. Hij betoogt dat de negatieve beeldvorming over moslims, die in Nederland sterker lijkt dan elders, in zekere mate te wijten is aan intolerantie en vooroordelen, maar in veel sterkere mate aan een cultuurconflict. Belangrijke kwesties in dit conflict zijn de man-vrouwverhoudingen, seksuele normen en ouderschap. De auteur geeft twee verklaringen voor dit verschijnsel. Ten eerste kan in Nederland een trivialisering worden waargenomen van openbare religieuze vroomheid in het algemeen. Ten tweede lijkt er sprake van de opkomst van een homogene progressieve meerderheidscultuur die religieuze orthodoxie verwerpt. Hoewel het principe van religieuze diversiteit nog steeds brede steun geniet, wordt religie in toenemende mate beschouwd in termen van individuele levensstijlen. Respect voor orthodoxe devotie lijkt af te nemen. In bepaalde opzichten kan de progressieve consensus worden gezien als het spiegelbeeld van de oude conservatieve ontkenning van 'de ander', aldus de auteur. Peters en Vellinga behandelen vervolgens een in het oog springend aspect van het door Van Stokkom waargenomen cultuurconflict, namelijk de opvattingen over homoseksualiteit. Daarbij kijken ze naar twee orthodoxe religieuze groeperingen die homoseksualiteit als een zonde beschouwen, namelijk islamieten en strengprotestanten. In het publieke debat veroorzaken de opvattingen onder moslims over dit onderwerp de meeste opwinding, zo signaleren de auteurs. De auteurs geven aanbevelingen voor omgang met verschillen in houding ten opzichte van homoseksualiteit onder de Nederlandse bevolking met de bedoeling om de acceptatie van homoseksualiteit te vergroten.

De vrijheid van godsdienst behelst ook de vrijheid om niet of iets anders te geloven en daarmee een recht op afvalligheid. Hegener laat in zijn bijdrage zien dat deze ogenschijnlijke vanzelfsprekendheid niet opgaat voor een groot deel van de moslims. Uitstoting, bedreigingen en zelfs geweldpleging zijn het lot van menig afvallige.

De moslimgemeenschap vindt een rechtvaardiging voor deze houding tegenover afvalligen in passages uit de Koran. Aan de hand van voorbeelden laat Hegener zien dat dit probleem ook in Nederland speelt. Hij pleit voor voorlichting op scholen en een pr-campagne van de overheid waarin het recht op afvalligheid aandacht krijgt. De frequente botsingen tussen de vrijheid van religie en de vrijheid van meningsuiting komen aan de orde in de laatste bijdrage van Nieuwenhuis. Hij schreef dit artikel mede naar aanleiding van het onlangs verschenen WODC-rapport *Godslastering, discriminerende uitingen wegens godsdienst en haatuitingen*. Enkele aspecten van het rapport worden in zijn betoog meegenomen en van kanttekeningen voorzien. Nieuwenhuis signaleert dat blasfemische publicaties en andere antireligieuze uitingen beledigend kunnen zijn en haat kunnen opwekken, maar dat dit tevens geldt voor religieus geïnspireerde opvattingen, die zeer extreem en bedreigend kunnen zijn. Waar het om gaat is een grens te trekken tussen vrije meningsuiting en strafbare uitingen. De auteur analyseert dit probleem aan de hand van relevante jurisprudentie. Het blijkt zinvol onderscheid te maken tussen bijdragen aan het publieke debat en andere uitingen. Een ander nuttig onderscheid is dat tussen bedreigingen en het verheerlijken van geweld en andere uitingen. Tevens is het zinvol onderscheid te maken tussen kritiek op doctrine, ethiek en praktijken enerzijds en uitingen die een aantasting zijn van de menselijke waardigheid van bepaalde gelovigen anderzijds. Tot slot dankt de redactie dr. Esther Backbier van de Directie Algemene Justitiële Strategie van het ministerie van Justitie voor haar inbreng bij de voorbereiding van dit themanummer.

M.P.C. Scheepmaker